

Manifestacions externes de religiositat

ENRIC MIRAMBELL I BELLOC

Il·lustracions: JOAQUIM PLA I DALMAU

Un dia de la tardor de l'any 1936 va aparèixer una inscripció, en lletres vermelles, sobre la pedra gris d'un pilar de les voltes de la Plaça del Vi que deia: "Girona conserva encara l'esperit dels trenta convents..." No és que la ciutat hagi tingut mai aquesta quantitat de cases religioses, però sí és exacte que n'hi ha hagut un nombre considerable, i que exerciren una marcada influència en diversos aspectes de la vida ciutadana.

Arribaren a coincidir nou ordes religiosos mas-

culins, a més de cinc monestirs femenins. I si hi afegim el Capítol catedralici, el de la Col·legiata de Sant Feliu, les comunitats parroquials, i el seminari amb més de tres-cents estudiants, ens dona una població religiosa considerablement nombrosa en relació al nombre d'habitants, ben modest, que tenia la ciutat.

A mitjan segle XVIII es produí l'expulsió dels jesuïtes, i el 1835 la desamortització eliminà les restants vuit cases religioses masculines, que ja ha-

vien resultat sensiblement perjudicades amb el setge de 1809, la deportació subsegüent i la desamortització del trienni liberal. També a mitjan segle XIX se suprimí la Col·legiata de Sant Feliu, i el temple restà com a parròquia major.

Però amb tot, el nombre de persones dedicades a l'Església era molt considerable i l'ambient de la ciutat continuà per molt temps mostrant un caràcter religiós que es feia notar en les pràctiques, en la manera de vestir, en els conceptes morals, en la celebració de les festes, en els espectacles, en les publicacions.

Tot això, que en els darrers anys ha anat modificant-se, palesava una vida ciutadana impregnada d'un indubtable caràcter sacralitzador.

De cap manera no pretenem afirmar que tot allò fos sincer i autèntic, que sota aquella capa de religiositat social hi hagués una profundització ideològica, que tothom visqués una espiritualitat intensa. Però tampoc no ens atreviríem a negar a aquella sociologia religiosa uns valors molt estimables. En el que sí em sembla que estariem tots d'acord és que avui aquell ambient ciutadà no es podria sostenir. I és per això que les coses han canviat. No perquè els temps siguin pitjors ni millors, sinó, senzillament, perquè són diferents.

Medalles i escapularis

Quan els futurs pares compraven l'equip de nadó que esperaven, el botiguer els obsequiava amb "els sants evangelis", que consistien en una espècie d'escapulari que la criatura portaria des que se'l vestís per primera vegada.

Després anirien regalant-li medalles de més o menys qualitat i valor material, la major part amb la imatge de Jesucrist en una cara i la de la Mare de Déu en l'altra.

Les medalles es regalaven amb motiu de festes i commemoracions: bateig, aniversaris, onomàstica, primera Comunió, o Comunió solemne. O també es portaven com a record de la visita a un santuari. I aquestes medalles no solament es rebien amb agraïment, sinó que es portaven, exteriorment o bé en l'interior del vestuari, penjades en una cadena o enganxades a la samarreta amb una agulla imperdible. I moltes persones no en portaven pas una de sola, sinó dues, tres i més i tot. Es portaven per devoció a la Verge o al sant que representaven, i també per atenció a la persona que n'havia fet obsequi. Generalment el devot fidel no s'adormia sense haver besat cada una de les imatges i haver resat a cadascun dels sants.

L'escapulari de la Mare de Déu del Carme era imposat solemnement i portat amb devoció. El formaven dos rectangles de tela amb la imatge de la Verge que, units amb dues cintes, penjaven l'un sobre el pit i l'altre sobre l'espatlla.

L'escapulari tenia inconvenients pràctics: s'embrutia, es deteriorava, si era de llana produïa picor; i per obviar aquests inconvenients s'admetia canviar-lo per una medalla de metall, amb la mateixa advocació.

Tots els anys a l'església del Carme, el dia de la festa de la Mare de Déu, acabada la funció de la tarda, hi havia solemne imposició de l'escapulari. Dotzenes de fidels s'agenollaven al peu de l'altar per ser investits del simbòlic hàbit simplificat.

Quan en la Setmana Mariològica que se celebrà l'any 1954 un dels conferenciants, teòleg de fama reconeguda, afirmà sense contemplacions que si una persona moria en pecat mortal es condemnaria encara que portés l'escapulari de la Mare de Déu del Carme, molta gent s'escandalitzà.

Pedagogia i oració vocal

En les escoles, principalment en les confessionals, però també en les públiques, s'alternava l'estudi amb la pregària. Potser seria més exacte si en lloc de pregària diguéssim oració vocal. Moltes vegades no passava de ser un rés rutinari. Però això tampoc no vol dir que no tingués en molts casos una forta incidència en marcar hàbits en la vida dels joves. És cert que molts s'hi avorrien i que anaven recitant oracions sense entrar en el seu sentit, i comptant el que faltava per arribar al final, però no podem negar que aquelles pràctiques suposadament rutinàries han marcat un inesborrable caràcter en moltes vides.

Com a exemple de com es repartien les oracions en la jornada escolar, posem el que es feia en un col·legi marista de la nostra ciutat. Es començava la jornada amb les oracions del matí, entre les quals hi havia la invocació a l'Àngel de la guarda, i el rés de l'Angelus, en llatí. Abans i després de les recreacions de mig matí i mitja tarda, i sempre que es començava una nova activitat, es resava una Avemària, acompanyada del Glòria, i una invocació a la Sagrada Família i al Sagrat Cor de Jesús.

Al migdia, i coincidint amb l'acabament de la sessió escolar del matí, es tornava a resar l'Angelus.

La sessió escolar de la tarda acabava diàriament amb el rés del Rosari, al qual els dissabtes s'afegien les lletanies, i tots els dies acabava amb l'Angelus.

Durant el mes de maig es practicava la devoció del Mes de Maria, s'improvisava un altar amb una imatge de la Verge, voltada de ciris i rams de flors naturals, que s'anaven renovant amb les aportacions que feien els alumnes.

Pel març es practicava el mes de Sant Josep i pel juny el del Sagrat Cor.

Els diumenges i festes de precepte s'exigia amb gran rigor l'assistència corporativa a la Missa. Es

practicaven els nou primers divendres de mes, no d'una manera obligatòria, però sí incentivada. La tarda anterior s'organitzaven les confessions, alternant-se l'horari de les classes.

Moral i cinta mètrica

La moralitat pública era estricta i s'exigia amb rigorositat, però amb una atenció desigual respecte a uns i altres preceptes.

El rigor s'extremava en la moralitat en el vestir femení. La decència d'un vestit es mesurava pels centímetres de la seva llargada i del seu escot, i pel tros de braços i cames que permetia descobrir. Si

quedava descobert el colze o el genoll ja es considerava pecaminós. No es considerava correcte entrar al temple sense mitges o amb un vestit de màniga curta. I això havia provocat pràctiques curioses i ridícules. Com és ara completar les mànigues d'un vestit amb uns maneguins, que es posaven abans d'entrar al temple, i es treien en sortir-ne. A part de l'operació de posar i treure, que sempre cridava l'atenció, si el maneguí era de la mateixa roba que el vestit arribava a quedar mig bé; però no sempre es tenien maneguins adequats per cadascun dels vestits i es portaven els mateixos per diversos vestits. I si posem per cas una senyora o una noia es presentava amb un vestit rosat i uns maneguins verds, feia el seu efecte.

Ningú no s'hauria atrevit a entrar al temple sen-

ser portar mitges, encara que a mesura que aquest complement de la vestimenta femenina s'anà perfeccionant i refinant, arribà a ser molt difícil distingir si se'n portaven o no. A l'estiu les mitges, i sobretot les imprescindibles lligues amb què se sostenien, resultaven d'una gran incomoditat. Hi havia noies que sortint de l'església entraven a la primera escala que trobaven i ràpidament es deslliuraven d'aquell suplici.

Pel que fa als homes, no hi havia tant de rigor, però no era freqüent entrar en el temple sense jaqueta. I si es portaven les mànigues arremangades, se les baixaven en senyal de respecte.

El dejuni eucarístic es respectava amb la màxima escrupulositat horària. L'abstinència i el dejuni quaresmals, de témpores i vigílies s'acomplia amb tot detall, controlant el pes exacte del que en cada cas i hora era permès menjar.

La veu popular jutjava la bondat de les persones atenent si complien amb el precepte dominical o si assistien a missa amb freqüència. "És un que ni va a missa" o bé "És de missa diària" eren qualificacions taxatives.

Misses cada mitja hora

Els diumenges i tots els dies festius se celebraven a la ciutat un gran nombre de misses. Abans que s'establissin les vespertines i les anticipades hi havia un ampli horari matinal ple de celebracions, que anava de les quatre de la matinada fins a les dotze del migdia.

La missa de quatre posava fi a l'adoració nocturna que la nit del dissabte al diumenge tenia lloc al temple del Sagrat Cor. A més dels adoradors, hi assistien caçadors i excursionistes i també algun que a aquella hora sortia del veí Casino.

Des de les cinc, en unes, i des de les sis en altres, hi havia missa cada mitja hora en totes les parròquies. I en tots els temples dels col·legis i convents s'hi celebrava almenys una missa.

A les 10 era l'hora de l'ofici solemne en les parròquies, i especialment a la Catedral. I a les dotze al Carme hi havia la darrera Missa del diumenge. Aquesta era la missa dels senyors, o la dels convalescents d'alguna malaltia.

Totes les celebracions s'anunciaven amb repetits tocs de campana; de tal manera que els matins dels dies festius el toc de les campanes era constant.

En general s'assistia a la missa, però no s'hi participava. La cerimònia se celebrava d'esquena al poble i en llatí. A poc a poc s'anà imposant el costum de seguir amb un missalet català o castellà. Però a vegades això es feia difícil, perquè simultàniament a la celebració un sacerdot des de la trona explicava el punt doctrinal, anunciava les festes de la setmana, o bé resava el Rosari o els Set diumenges de Sant Josep.

Normalment els fidels no combregaven dintre la Missa, per tal de no alterar la puntualitat de les celebracions. Abans o després de la missa a què s'havia assistit es podia rebre la Comunió en la capella del Santíssim. Però en ocasions solemnes, i en alguns temples cada diumenge a la Missa de vuit o a la de nou, hi havia Comunió General, dintre de la celebració. Per rebre la Comunió els homes pujaven al presbiteri i les senyores ho feien al peu de les grades.

Primer d'una manera molt moderada, i després ja generalitzant-se, s'establiren les misses vespertines i més endavant les anticipades. Al començament la mesura, que no hauria hagut de tenir res d'extraordinari, fou acceptada amb certa prevenició. Una cosa tan secundària i accessòria com era l'hora de poder participar en el sacrifici eucarístic, o dit amb un altre llenguatge, més propi d'aquell temps, l'hora de poder complir amb el precepte dominical, era tinguda per molts com quelcom bàsic i inalterable.

Recordo que una senyora, referint-se a la missa vespertina, expressà molt gràficament la seva opinió, dient: —"Si el Sant Pare es vol condemnar que es condemni; però jo no, jo continuaré anant a Missa el matí".

Després el costum s'anà imposant, i atenent més al que és principal que al que és secundari, deixà de donar-se importància a l'hora de la celebració.

A poc a poc els horaris anaren canviant i la facilitat que donaven les celebracions vespertines i anticipades convertí en innecessàries les misses matineres, que anaren desapareixent.

Les funcions de la tarda

En una reunió en la qual es parlava de la novetat de les misses vespertines, un destacat membre de la clerecia gironina manifestà: —"No es pensin que la missa vespertina substituirà la funció de la tarda. Tinguin en compte que la funció de la tarda és una pràctica molt arrelada en les nostres parròquies". Doncs ja ho veiem, aquelles funcions han ben desaparegut.

En tots els temples hi havia diàriament, i d'una manera especial els diumenges, una pregària en comú a la qual en determinades ocasions es donava una gran solemnitat.

Les Quaranta Hores consistien en l'adoració eucarística en "exposició major", que per torns es distribuïa entre tots els temples de la ciutat.

Les principals festes es preparaven amb actes especials, o es perllongaven amb una vuitava. Segons la durada d'aquestes funcions preparatòries es parlava de tridu, quinari, septenari o novena.

També es practicaven els Set diumenges de Sant Josep; els Tretze dimarts de Sant Antoni; el

Mes de Maria, el de Sant Josep, del Sagrat Cor, del Rosari, de les Ànimes.

Totes aquestes celebracions es feien generalment a darrera hora de la tarda, però algunes vegades també al matí, durant alguna de les misses.

Quan la funció de la tarda adquiria més solemnitat hi havia una part musical, a càrrec de la respectiva escolania i la participació d'un predicador que s'anunciava amb tots els seus títols, com un reclam per atreure la concurrència.

Estampes i devocionaris

Contemplant la col·lecció de boixos que van pertànyer a la impremta Carreras, i que recentment la Diputació adquirí amb destinació al Museu d'Art, ens apareix una àmplia mostra del que fou la devoció popular a casa nostra. Encara que aquells gravats corresponen majoritàriament al segle XVIII, varen utilitzar-se fins no fa pas massa temps per repetir edicions d'estampes, goigs i llibrets de devoció.

Les estampes amb les més variades representacions hagiogràfiques es produïen i es repartien amb profusió. No només servien com a recordatori d'una festa assenyalada o d'una efemèride important, sinó que se n'oferien en la major part de les funcions. I la gent devota les conservava, les col·leccionava, les utilitzava per punt en els llibres de lectura.

Les estampes amb les més variades representacions hagiogràfiques es produïen i es repartien amb profusió. No només servien com a recordatori d'una festa assenyalada o d'una efemèride important, sinó que se n'oferien en la major part de les funcions. I la gent devota les conservava, les col·leccionava, les utilitzava per punt en els llibres de lectura.

Alguns sacerdots portaven sempre estampes a la butxaca i en feien obsequi a les criatures que quan els creuaven pel carrer els saludaven besant-los respectuosament la mà.

En totes les cases hauríem trobat llibres de devoció, lectures pietoses, vides de sants, novenaris... Hi havia persones d'edat que no tenien altra lectura. Alguns no s'havien preocupat mai de graduar-se la vista per utilitzar ulleres. Per seguir les seves devocions la solució la tenien en els llibrets en lletra gran. Així com ara a mesura que avancem en edat ens anem modificant la graduació de les ulleres, aleshores canviaven el llibre per un altre que tingués les lletres més grosses.

Els devocionaris, com el tan conegut *Guia del Cristià*, oferien punts doctrinals i un bon repertori de les més usuals pràctiques devotes. Quant a la Missa, solien explicar-ne les diverses parts, fins i tot amb il·lustracions, però sense oferir-ne els textos.

Fou a la segona dècada del nostre segle que començaren a divulgar-se els "missalets", amb els quals els fidels podien seguir en la llengua pròpia els textos que el celebrant recitava en llatí.

Un gironí edità un d'aquests "missalets", que tingué gran difusió a tot Espanya i als països americans de parla castellana. Era el Sr. Lluís Mª Salva-

dor, un industrial fariner de la Creueta, pare d'una nombrosa i exemplar família.

El llibret, de més de mil pàgines, es titolava *Mi Breviario*, i portava una carta autògrafa del Sant Pare, Benet XV. L'original d'aquesta carta, la família Salvador el va conservar fins a la guerra del 36, en què va ser destruït. El llibre conté els textos de totes les misses de l'any, d'acord amb el ritual aleshores vigent. Entre l'any 1917 i el 1931 se n'estamparen quatre edicions.

Actes multitudinaris

L'ambient religiós que imperava en la nostra societat tenia uns moments forts que es repetien anyalment i uns altre que es produïen en ocasions extraordinàries.

La Setmana Santa i el Corpus eren les dues grans ocasions anuals d'exteriorització general de les pràctiques religioses. No faltaven tampoc altres processons i comitives que sovintejaven en la nostra vida ciutadana. Un enterrament o un viàtic tenien la seva projecció externa en una determinada zona urbana.

La Setmana Santa marcava profundament la seva presència en la vida ciutadana. Supressió total d'espectacles. Cessament de música no sagrada. Incidència en la forma de vestir i de comportar-se. Supressió del trànsit rodat. En certa manera el Dijous i el Divendres Sant l'ambient del temple es traslladava al carrer, amb el deambular dels grups que es dirigien d'un temple a l'altre per visitar els monuments i pel pas de les processons precedides de la desfílada dels manaiés.

El dia de Corpus també se suprimien els espectacles fins acabada la processó, i l'ambient propi de la diada omplia tota la ciutat. La venda de paperets i serpentes, el pas dels gegants, l'insistent tritllejar de les campanes, la majestuosa processó, l'olor de la ginesta, tot ajudava a donar a aquella tarda un caràcter inconfusible.

Però també hi havia circumstàncies extraordinàries en què en la ciutat regnava un ambient especial. La Missió de l'any 1927, clausurada amb una multitudinària processó fins al cementiri. Les de 1944 i 1955, amb la participació de predicadors famosos que atreïen auditoris massius. La gentada que no cabia en els temples escoltava els sermons des del carrer, mitjançant altaveus. Recordo la plaça de l'Oli totalment plena dels qui no s'havien pogut encabir dins el temple del Carme. I això passava semblantment en els diversos temples en què predicaven els missioners.

I el dia de la conclusió, els Rosaris de l'Aurora, i el gran Via Crucis que portava en processó a la Catedral una gran multitud que omplia totalment l'escalinata i tots els seus entorns.

Un delineant de la Diputació va fer un càlcul del nombre de persones que assistiren a l'acte final de la Missió de 1944. Tenint en compte els diversos espais ocupats i la superfície de cadascun d'ells, i atribuint una cabuda de cinc persones per metre quadrat, donà la xifra de 15.155 assistents. Era una mica més de la meitat del cens de la ciutat en aquells moments.

Les relíquies ens visiten

En diverses ocasions han estat portades a la nostra ciutat relíquies de sants, per la seva circumstancial veneració. La presència de les relíquies era promoguda pels ordes religiosos dels quals el sant n'era fundador o membre destacat.

Amb aquest motiu s'organitzaven diversos actes en la via pública i en l'interior dels temples o dels edificis de les institucions respectives. Als actes de rebuda i acomiadament, hi assistien les autoritats i un nombrós públic que en processó acompanyava la relíquia fins a la Catedral.

Pels anys vint ens visità el braç de sant Francesc Xavier. Pels anys seixanta vingué el braç de santa Teresa, que romangué dos dies a la ciutat, fent breus estades en el monestir de carmelites de Montilivi i en les diverses clíniques ateses per religioses carmelites. Per aquells mateixos anys arribà el crani de sant Josep de Calasanz.

Una altra arribada triomfal fou la de la imatge de la Verge de Fàtima, que féu la seva entrada a la ciutat el 13 de juny de 1951. Una multitudinària processó l'acompanyà des de la plaça del Marquès de Camps fins a la Catedral. Durant una setmana la imatge fou passejada entre càntics i pregàries per tots els carrers i fins pels indrets més recòndits de la ciutat.

La imatge féu breus estades en tots els temples fins a instal·lar-se definitivament en la parròquia del Mercadal.

L'any 1953, en commeració del Motu Propi de Sant Pius X, que reglamentava la música sagrada, se celebrà una Setmana sacro-musical. La commemoració portà llargs mesos de preparació i una celebració realment esplendorosa. Cerimònies a la Catedral, concerts de gran relleu, lliçons magistrals

a càrrec de figures senyeres d'aquell moment, una exposició de goigs...

L'any 1954, amb motiu del centenari de la proclamació del dogma de la Immaculada se celebrà una Setmana Mariològica, amb la participació de destacats teòlegs. I es muntà una exposició d'escultura mariana, mostra sistemàtica d'imatgeria, des del Romànic fins al moment. Les peces exposades procedien de la Catedral, museus i col·leccions particulars.

Un altre caire tenien les setmanes del jove i de la jove, que pels anys quaranta omplien de gom a gom el Cine Modern o el Teatre Municipal, per escoltar les vibrants conferències de les destacades personalitats que any rera any eren invitades a ocupar la tribuna.

També les novenes de la Puríssima atreien una gran concurrència de joves que omplien els temples del Carme i del Sagrat Cor. L'Acció Catòlica, les Congregacions Marianes i l'Associació de Filles de Maria movien en les seves activitats un important contingent de joventut.

Trenta mesos sense pràctiques externes

De l'any 1931 al 1936 es veieren seriosament afectades les manifestacions externes de religiositat. Molts actes que abans es desenrotllaven al carrer, restaren reduïts a l'interior dels temples. Aquest ambient hostil que es respirava produí la interiorització de la nostra religiositat, que guanyà amb aprofundiment i autenticitat el que perdé en ostentació. Però també adquirí un cert caire combatiu no exempt de perillositat.

Des del 20 de juliol del 1936 fins el 5 de febrer de 1939 cessà totalment l'exteriorització religiosa. Els temples tancats o enderrocats, les campanes mudes o destrossades, els sacerdots perseguits, les associacions dissoltes, el culte reduït mínimament a les catacumbes.

Passat aquell trist període es produí un gran entusiasme restaurador. No ens conformàvem a tornar a "abans de la guerra", sinó que es pretenia retrocedir a èpoques encara més sobrepassades. S'intentà restablir costums que ja abans de les prohibicions havien caigut en desús o eren en plena decadència.

De moment tot semblava assolir l'èxit desitjat. Els temples es restauraren i s'ompliren; les processons aplegaven gran concurrència. El catolicisme es respirava en el carrer, en les publicacions, en els locals socials.

Però a mesura que passava el temps, que es modificaven els costums socials, que canviava la situació econòmica, que el turisme incidia fortament en la vida ciutadana, també les mostres externes de religiositat anaven minvant, i en el nostre cristianisme s'hi feien paleses unes altres inquietuds. I amb això arribà el Concili Vaticà II.

La revolució conciliar

L'anunci del Concili fou rebut amb entusiasme i esperança. Hi havia un desig majoritari de transformació del nostre cristianisme. I n'hi havia també una gran necessitat. Però no tothom creia que la transformació fos possible, o al menys que fos immediata.

Quan s'anuncià la celebració del concili, parlant amb un amic sacerdot, que no era pas retrògrad, ni indocumentat, sinó tot el contrari, en manifestar-li la meva confiança en els canvis que s'esperaven, em digué: "Això va per molt llarg. No es cregui pas que nosaltres arribem a veure els resultats d'aquest concili. Pensi que alguns dels decrets de Trento no s'han començat a aplicar fins ara".

Però ben aviat veiérem transformacions. Les que esperàvem i les que mai no hauríem suposat que es poguessin produir. Les coses ara marxen a una velocitat extraordinària, i avui, a vint-i-cinc anys de la inauguració del Concili, hem pogut veure transformar-se pràctiques, fórmules i conceptes que havien romàs inamovibles des de feia segles.

Però insistim que ho ha pas estat solament el Concili la causa de les transcendents transformacions, sinó que l'evolució social ho demanava. Fixem-nos que algunes reformes daten del pontificat de Pius XII, i fixem-nos també que algunes porten el nom de "reinstauració". És a dir, que la veritable reforma consisteix moltes vegades en el retorn a la puresa dels orígens.